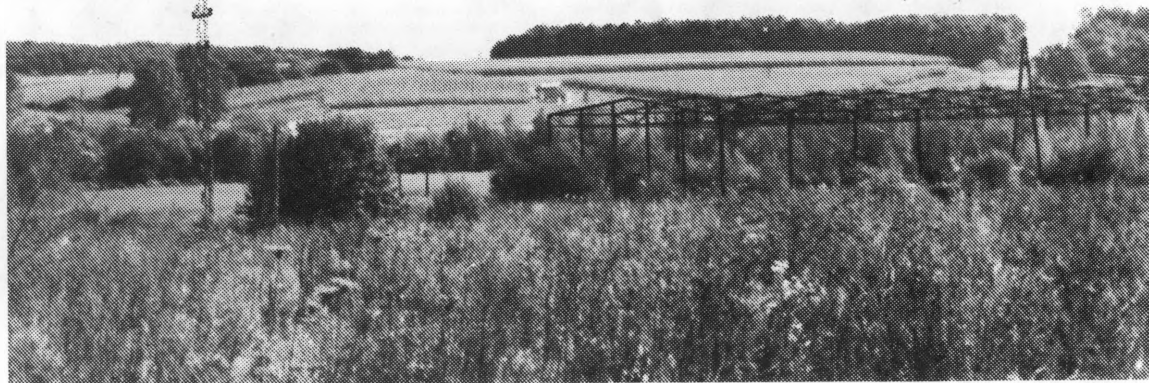

Rezultati pokusnih iskapanja prethistorijskog naselja Rađinac u Čazmi 1983. godine

Na približno 800 metara zračne udaljenosti od središta Čazme u smjeru jugoistoka nalazi se prostrano brežuljkasto uzvišenje zvano Rađinac, koje predstavlja krajnji izdanak niza brežuljaka koji se od obližnjeg sela Grabovnica pružaju do južnog perifernog dijela Čazme. Južna strana uzvišenja ima jače izražen pad, dok se duga sjeverna padina spušta u malu udolinu kojom protječe potok Bukovina. Krajnji sjeverozapadni dio je polu-

kružnog oblika s dosta strmim stranama, oko kojeg se u širokom luku pruža cesta iz Čazme prema susjednom selu Suhaji i dalje u pravcu Kutine. Južni i sjeverozapadni dio uzvišenja je pošumljen (tzv. »Udžberova šuma«), a središnji dio s vrlo prostranim platoom i sjeverna padina su pod obradivim površinama. Relativna visina na središnjem dijelu uzvišenja iznosi 20 metara (sl. 1).

Prilikom rekognosciranja šireg područja Čazme koje je autor ovog rada izvršio početkom mjeseca svibnja 1980. godine, na ovom uzvišenju otkriveni su prvi površinski nalazi tada atipične prehistorijske keramike na njivi Franje Stajduhara iz Čazme, koja zaprema središnji i sjeverni dio brežuljka. Naknadnim obilascima terena u razdoblju od 1980. do 1983. godine na ovoj njivi prikupljeni su nakon plućne obrade tla relativno brojni površinski nalazi ukrašene ranobrončanodobne keramike.¹

Zahvaljujući interventnim sredstvima SIZ-a kulture i informacija općine Čazma, Zavičajni muzej u Čazmi izveo je u vremenu od 20. srpnja do 1. kolovoza 1983. godine manje pokusno iskapanje na njivi Franje Stajduhara (čkb. 2698).² Za mjesto iskapanja odabran je istočni dio platoa uz rub kukuružišta u blizini telefonskog stupa, budući da je na tom mjestu prilikom rekognosciranja ustanovljena najveća gustoća površinskih nalaza. Dvije sonde jednake veličine (svaka 3×4m), orijentirane u pravcu SZ-JI i međusobno odijeljene kontrolnim profilom širine 30 cm, postavljene su uz rub kukuružišta (Plan I-sonde A i C). Površina sondi podijeljena je u kvadrantsku mrežu s ukupno 24 kvadranta, a za O-točku izabran je sjeveroistočni ugao sonde A. Zemljište na položaju ima blagi pad od juga prema sjeveru s visinskom razlikom od 40 cm.

Iskapanje je izvršeno do dubine od 90 cm i dalo je slijedeću dispoziciju slojeva: ispod površinskog humusnog sloja svjetlosive boje i debljine 28-30 cm, ustanovljen je sloj sivožute zemlje koji je sezao do 60 cm dubine, a sadržavao je vrlo brojne fragmente ranobrončanodobne keramike u obje sonde, s najvećom gustoćom nalaza u sondi C. Na dubini od 60 do 85 (90) cm pružao se sloj tvrde mrljaste temnosmede zemlje s primjesama žućkaste zemlje, u kojem nisu uočeni nikakvi nalazi. Ispod ovog

sloja pojavila se zdravica koju je sačinjavala kompaktna i masna zemlja tamnije žute boje (Profil I). Kontrolni stratigrafski iskopi načinjeni u ugaonim dijelovima sondi (ukupno 5) pokazali su da se ovaj sloj pružao do 1,4 (1,8) metara dubine, bez ikakvih promjena u boji i sastavu tla.

U jugozapadnom uglu sonde C otkopan je dio jedne jame koja je najvećim dijelom izalazila izvan sonde, a ukopana je na granici između humusnog i kulturnog stratuma, s podnicom na gornjem dijelu sloja tvrde tamnosmede zemlje (Profil I). Jama je sadržavala više keramičkih fragmenata, a u središnjem dijelu uočen je tanki paljevinski sloj koji je konstatiran i na južnom profilu tla u sondi C.

Zbog izuzetno brojnih keramičkih nalaza i otkrivanja dijela jamskog objekta, istraživački radovi nastavljani su u jesen iste godine, a trajali su od 2. do 10. studenog.³ Iskapanja su izvršena na prostoru s južne i zapadne strane od prethodno istraženih sondi. Na sondu A i C postavljene su s južne strane sonde B i D, svaka veličine 3×4 metra, između kojih je ostavljen jedan kontrolni profil širine 30 cm. Na sondu C u zapadnom pravcu nadovezuje se sonda E veličine 4×5 m.

Nastavak iskapanja u novootvorenim sondama dokazao je u stratigrafskom pogledu potpuno identičan slijed slojeva koji je ustanovljen u sondama A i C, bez bitnijih odstupanja u debljini, odnosno boji i sastavu tla. Ovu stratigrafsku sliku potvrdili su i kontrolni stratigrafski iskopi u ugaonim dijelovima sondi (ukupno 6) koji su sezali do 1,8 m dubine.

U sondama D i E nastavljeno je otkapanje jame koja je djelomično otkrivena u prvoj istraživačkoj kampanji. Budući da je dio jame izlazio izvan ovih sondi, izvršeno je proširenje sonde D u zapadnom smjeru, tako da je dobivena nova sonda F, veličine

2x3 m. Otkapanjem je ustanovljena dvojna jama bubrežastog oblika s uskim prolazom širine 35 cm. Jama je orijentirana u pravcu SZ-JI, a ukopana je na 30 cm dubine s podnicom na gornjem dijelu sloja tamnosmede zemlje. Veća jama (Ia) djelomično zauzima prostor na granici između sondi C,D, E i F glijavostog je oblika, s dimenzijama 185 cm (S-J) x 150 cm (SZ-JI). Dubina je varirala od 20 cm na rubovima do 34 cm u središnjem dijelu, u kojem je otkriven nastavak paljevinskog sloja iz kv. F/4 sonde C. Jama je do vrha bila ispunjena sivožutom zemljom s mnogo gara, a sadržavala je izuzetno mnogo keramičkih nalaza. U statističkom pogledu na grubu keramiku otpada 63%, a na finu keramiku 37% od ukupnog broja nalaza. Manja jama (Ib) u sondi D je nepravilnog okruglog oblika, veličine 140 cm (SZ-JI) x 115 cm (S-J), s nivoom ukopavanja također na 30 cm. Dubina je iznosila 20 cm na rubnim dijelovima, a u središnjem 24 cm. Unutrašnjost jame bila je do vrha ispunjena sivo-žutom zemljom bez tragova gara i bilo kakvih nalaza. Funkciju ove bubrežaste jame koja je imala dva nivoa podnice (Profil II) ne može se točno odrediti, budući da nisu nađeni tragovi rupa od kolaca koji bi mogli indicirati postojanje nadzemne krovne konstrukcije (sl. 2). U sondi E otkopana je jedna jama jajolikog oblika, orijentirana u pravcu SZ-JI, veličine 137 cm (SZ-JI) x 120 cm (SI-JZ), s nivoom ukopavanja na 30 cm dubine. Zidovi jame bili su okomiti, dok je podnica imala dva nivoa, uslijed čega je dubina varirala od 24 do 32 cm. Podnica je kao i kod prethodno opisane jame ležala na gornjem dijelu sloja mrljaste tamnosmede zemlje. Unutrašnjost je bila ispunjena sivo-žutom zemljom s mnogo gara i znatno manjim brojem keramičkih nalaza nego u jami I-a. Gruba keramika zastupljena je s 95%, a fina sa svega 5% nalaza. Uz jamu nisu nađeni tragovi rupa od kolaca, te se vjerojatno radi o jami za obavljanje svakodnevnih poslova. U jugozapadnom uglu sonde F konstatirana je jedna mala jama koja je jednim dijelom izlazila izvan sonde, zbog čega je kvadr. I/6 proširen za pola metra u južnom smjeru kako bi se mogla istražiti u

cijelosti (Profil III). Jama je nepravilnog okruglog oblika, promjera 39 cm i ukopana na 28 cm dubine. Dno je bilo neravno, uslijed čega je dubina jame iznosila od 23 do 29 cm, a unutrašnjost je bila ispunjena do vrha sivo-žutom zemljom s velikom koncentracijom gara. Vjerojatno se radi o vatrištu, budući da nisu otkriveni nikakvi nalazi (sl. 3).

Keramički nalazi otkriveni u drugoj etapi istraživanja pretežnim dijelom potječu iz jamskih objekata, dok su izvan njih nađeni u znatno manjem broju. U sondi B nalaza gotovo i nije bilo, osim nekoliko sporadičnih keramičkih fragmenata, a u sondi F izvan jame I-a uopće nisu konstatirani. Općenito se može reći da su keramički nalazi pronađeni u daleko manjem broju nego u prvoj etapi istraživanja.

Dosadašnja iskapanja na osnovi stratigrafskih pokazatelja, otkrivenih jamskih objekata i obimnog keramičkog materijala nesumnjivo ukazuju na postojanje jednoslojnog naselja s tankim kulturnim slojem debljine 28 do 30 cm, unutar kojeg se nisu sa sigurnošću mogla ustanoviti dva horizonta. Jednoslojni karakter nalazišta ukazuje također na postojanje horizontalne stratigrafije, odnosno u prostornom smislu na veliko naselje, čemu u prilog ide i velika rasprostranjenost nalaza utvrđena ranijim rekognosciranjima (vidi bilj. 1).

Gruba keramika predstavlja najučestaliju kategoriju nalaza koji su u vrlo velikom broju ustanovljeni u svim istraženim sondama, ne samo u kulturnom sloju već i u jamskim objektima. Najveća gustoća uočena je u sondi C te u jami I-a, dok je u ostalim sondama nalaza u znatno manjem opsegu. U statističkom pogledu sudjeluje sa 70% u cjelokupnom keramičkom inventaru. Gruba keramika rađena je od pretežno lošije pročišćene zemlje s primjesama sitnijeg ili krupnijeg pijeska, a ponekad i sitnih kamenčića. Debljina stijenki posuda najčešće varira od 6 do 8 mm, a samo kod posuda velikih dimenzija i do 14 mm. Površina je u pravilu neravna i slabo obrađena, često s vidljivim primjesama pijeska pa i kamenčića u fakturi, a nešto brižljivija modelacija površine koja naginje keramici prijelaznog tipa prisutna je znatno rjeđe (T.I,4;T.IV,10;T.V,6;T.VI,1-4;T.VII,1,5,6). Boja posuda vrlo je različita i kreće se od pretežno oker, sivo-okker, crveno-smede do češće crvenkasto-okker tonova, a vrlo rijetko dolaze i primjerci izrazito sive boje (T.II,4;T.VIII,2), tamnije crvene (T.II,2;T.IV,10;T.VI,1,2), tamnosive (T.II,5) i crne boje (T.VI,4). Crvena i crna boja površine javlja se isključivo kod predmeta koji naginju prijelaznoj keramici, dok je crvenkasto-okker boja vjerojatno jednim dijelom posljedica gorenja u požaru (T.I,2;T.II,7;T.IV,5,6,9;T.V,2;T.VII,2).

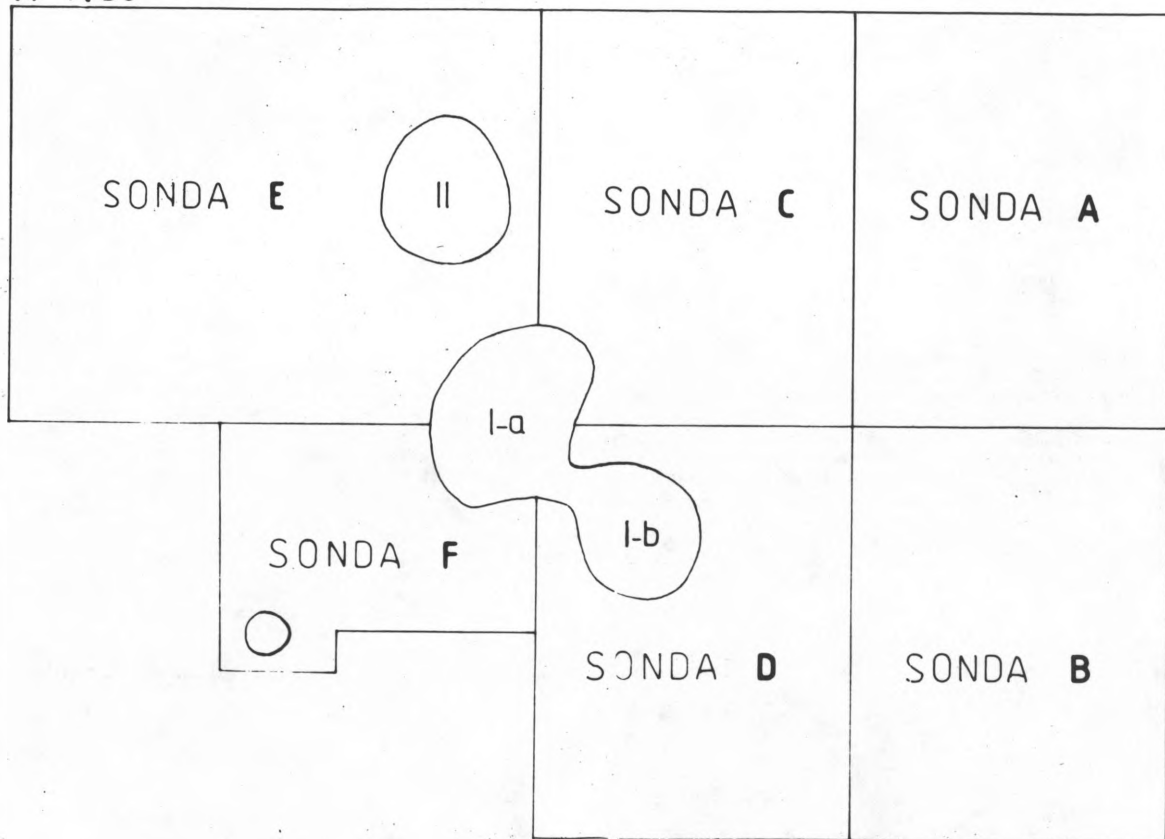
Među oblicima posuda izdvajaju se amfore (T.I,1,5;T.VII,1;T.VIII,8,14), lonci blago zaobljenog oblika s niskim izvučenim vratom (T.II,1;T.III,1;T.IV,8;T.V,3,4;T.VI,1;T.VII,5;T.VIII,6,13), lončići (T.VI,5;T.VIII,7), zdjele (T.IV,10,11).

Ukrašavanje posuda izvedeno je najčešće tehnikom običnog i oštrog urezivanja i plitkog žljebljenog urezivanja, dok se duboko žljebljeno urezivanje i duguljasto ubadanje u nizu pojavljuje znatno rjeđe.

Ukrasni motivi su vrlo različiti kod ove vrste keramike. Dosta često korišten motiv je imitacija metličastog prevlačenja površine posuda ispod vrata, koja dolazi u varijanti paralelno tekućih kosih, ponekad ukrštenih linija (T.I,1-3,5;T.V,4) i snopova kosih ili okomitih linija (T.II,3,4,7;T.V,1). Trbušni i donji dio posuda češće je ukrašen horizontalnim ili koso položenim dvostrukim linijama u parovima ili u grupama linija (T.II,5,6,8,9;T.III,7;T.IV,7), dok je vrat na sličan način ukrašen snopovima horizontalnih ili kosih linija (T.III,4-7). Zastupljen je i motiv snopova od dvije do četiri linije u dijagonalnom i vodoravnom položaju koje se međusobno ukrštaju (T.II,1;T.III,1,8-10;T.IV,8;T.V,2,3). Vrat je ukrašen s pet vodoravno tekućih linija (T.III,1,3), ili s tri do četiri horizontalne linije u jednom, odnosno u dva pojasa (T.VIII,2;T.II,1;T.III,2), koje su u gotovo pravilnim razmacima presječene s po dvije do tri kratke okomite linije (T.II,1). Kratki okomiti urezi na vratu dolaze i u varijanti bez vodoravnih linija, odnosno samostalno (T.I,5;T.VI,6). Češće se pojavljuje i ukrašavanje trbušnog i donjeg dijela posuda snopovima od tri do četiri radijalno ili okomito položene linije (T.IV,2,4,6,9;T.V,5,6). Nešto složeniji način ornamentiranja od snopova ukrštenih linija predstavlja mrežasti motiv oblikovan od rje-

SITUACIONI PLAN SONDI S UCRTANIM JAMSKIM OBJEKTIMA M 1:50

dih ili gustih snopova dvostrukih ili čak četverostrukih ukrštenih linija u dvije različite tehnike izvedbe (T.I,4;T.IV,1,3,5;T.VI,1-3). Također se javlja, iako vrlo rijetko, i ukrašavanje vrata snopovima od tri do četiri duže okomite linije u pojasevima (T.VIII,4,5), odnosno snopovima od tri do četiri kose linije (T.VIII,3,9). Od ostalih ukrasnih motiva posve rijetko dolaze i duguljasti ubodi u najviše osam horizontalno tekućih nizova, koji su u pravilu aplicirani na vratu posuda (T.VII,1-4). Plastično ukrašavanje zastupljeno je samo na jednom fragmentu posude uz rub usta u obliku dvostruke bradavičaste aplikacije i nije tipično za ovu vrstu keramike (T.IV,11).

Ručke posuda dolaze u tri varijante: trakaste neukrašene (T.IV,10;T.VI,7), male horizontalne ručke (T.VII,6) i tunelaste vertikalne ručke ukrašene plastičnim središnjim rebrom (T.VI,8;T.VIII,11,12).

Fina keramika javlja se u znatno manjem opsegu od grube, a u procentualnom smislu zastupljena je sa svega 30% u odnosu na ostale keramičke nalaze. U pravilu je izrađena od odlično pročišćene zemlje, dok su primjerci posuda s primjesama pijeska u fakturi vrlo svijetli. Boja je uglavnom crna, a izuzetno su prisutni i predmeti tamnosive i sivooker boje (T.IX,4; T.X,4,10). Površina je odlično modelirana i ponekad doseže sjajnu crnu boju koja se kod jednog dijela nalaza nije sačuvala uslijed djelovanja

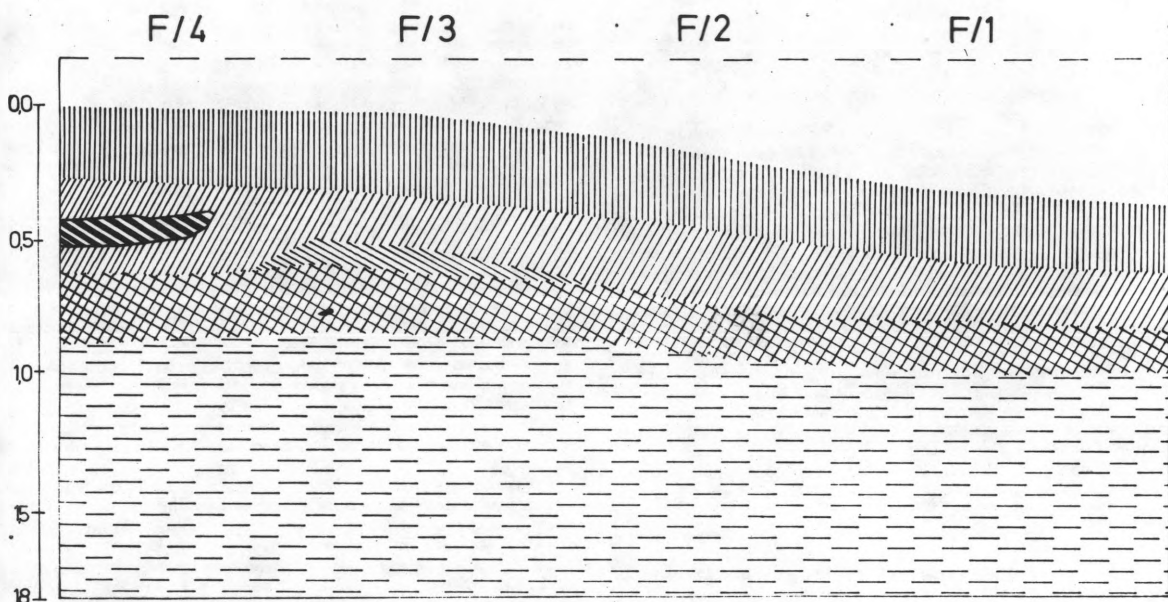
vanjskih faktora (smrzavanje, oborinske vode i sl.). Rjede se pojavljuju i posude vrlo tankih stijenki (dva do tri mm), odlične fakture i uglačane površine (T.IX,4;T.X,2,4,6,9,10).

Oblici posuda predstavljeni su amforama (T.IX,7;T.X,3,7), amforicama (T.IX,2,4;T.X,1,9), vrčevima (T.X,4,10), loncima s višim, koso izvučenim vratom (T.IX,1,5) i lončićima (T.IX,6). Ručke posuda javljaju se u pet različitih tipova: horizontalne probušene tunelaste (T.IX,7;T.X,7), trakaste (T.X,4), narebrne tunelaste (T.X,3), male vertikalne ušice (T.X,1) i koljenasto profilirane ručke (T.X,10).

Tehnike ukrašavanja nisu tako raznovrsne kao kod grube keramike i zasnivaju se na duguljastom ubadanju, sitnom bocnanom, odnosno točkastom ubadanju, te zarezivanju u kombinaciji s inkrustiranjem.

Ukrašavanje je u pravilu izvedeno na vratu i ručkama posuda, dok na trbušnom i donjem dijelu potpuno nedostaje. Vrat je najčešće ornamentiran s pet horizontalno tekućih linija duguljastih uboda (T.IX,1,2,5), a dolaze i primjerci s osam takvih linija (T.X,4,8). Ukrašavanje vrata s osam vodoravno tekućih linija, odnosno redova, izvedeno je i sitnim točkastim ubodima (T.IX,3,4,6;T.X,2), a sporadično i sa više od deset horizontalnih nizova zarezova (T.X,9). Na ručkama koljenaste profilacije dolazi ukras od dva međusobno odvojena polja širih zarezova ispunjenih žuć-

SONDA C (zapadni profil)

- Svjetlo-siva zemlja (humus)
- Sivo-žuta zemlja (kulturni sloj)
- Tamnija sivo-žuta zemlja s mnogo gara
- Svjetlije-žuta zemlja
- Tvrdna mrljasta tamno-smeđa zemlja
- Tvrdna svjetlije-žuta zemlja

kastom inkrustacijom (T.X,10) koja se slabo sačuvala. Vertikalne ušice ornamentirane su ponekad sa dva niza usporednih, okomito postavljenih sitnih točkastih uboda (T.X,1), a ručke tunelastog tipa s četiri okomito postavljena plastična rebra (T.X,3). Trakaste ručke ukrašene su ponekad motivom trostrukih cik-cak linija duguljastih uboda (T.X,4). Od ostalih vrsta ukrasa sporadično se javlja i motiv radijalnih nizova duguljastih uboda u kombinaciji s motivom imitacije lista (T.X,5).

Pored keramičkih nalaza otkriveno je i nekoliko mikrolita i fragmenti keramičkih pršljenova okruglog oblika s istaknutim profiliranim kružnim otvorom u središnjem dijelu (T.IV,12).

Keramički nalazi mogu se po oblicima posuda i naročito po načinu ukrašavanja datirati u vrijeme ranog brončanog doba. Prema dosadašnjem stanju istraživanja ovog razdoblja, na području sjeverozapadne Hrvatske keramički materijal takvog tipa gotovo i nije otkriven, te se u određivanju njihove kulturne pripadnosti treba orijentirati na područje zapadne Mađarske. Najbliže analogije za keramički materijal zasad se mogu naći na naselju Balatonyörök i nekropoli Dunaújváros, gdje se pojavljuju slični oblici posuda i ukrasnih motiva.

Sličnosti se manifestiraju kod trbušastih amfora s višim vratom (T.I,1,5; T.VII,1) i ručkama trakastog tipa, horizontalnim

probušenim tunelastim i narebrenim tunelastim ručkama (T.X,3;T.IX,7;T.X,7) i oblika amforice s nižim cilindričnim vratom (T.IX,2,4;T.X,9) i vertikalnim ušicama (T.X,1)⁴. Lonci jajolikog oblika ili blago zaobljene forme s nižim izvučenim vratom predstavljaju dosta čest tip lonca u Balatongyöröku (T.III; T.III.1; T.V,4; T.VII,1; T.VII,5).⁵ Zdjele zaobljenog oblika i duboke zdjele s trakastom ručkom ispod ruba (T.IV,10,11) u gotovo istovjetnom obliku zastupljene su na ovom nalazištu⁶, kao i lončići s niskim koso izvučenim vratom (T.VI,5;T.VIII,7)⁷. Vrčeve blagog bikoničnog oblika s trakastom ručkom (T.X,4) imaju približne analogije i na nekropoli Dunaujváros⁸.

Ukrasni motivi na gruboj keramici također pokazuju niz srodnosti s tipovima ukrašavanja posuda na navedenim lokalitetima. Imitacija metličastog prevlačenja površine posuda ispod vrata u varijanti paralelno tekućih kosih, ponekad ukrštenih linija (T.I,1,5;T.V,4) ima dosta sličnosti s ovim načinom ukrašavanja u Balatongyöröku⁹, što se odnosi i na varijantu snopova kosih ili okomitih linija (T.II,3,4,7;T.V,1)¹⁰. Sličnosti postoje i u načinu ukrašavanja snopovima od dvije do četiri linije u vertikalnom, dijagonalnom i vodoravnom položaju, koje se međusobno ukrštaju (T.II,1;T.III,1,8-10;T.IV,8;T.V,2,3)¹¹. Nešto veće srodnosti vidljive su kod motiva snopova od tri do četiri radijalne ili okomite linije u pojasevima (T.IV,2,4,6,9;T.V,5,6), koji se u sličnom obliku javljaju i u ljubljanskoj kulturi¹². Ukrašavanje vrata posuda s pet horizontalno tekućih linija (T.III,1,3;T.VIII,1) u vrlo sličnom obliku dolazi na finijim amforama i vrčevima u Balatongyöröku i Dunaujvárosu¹³, a približne analogije za ukrašavanje vrata s tri plitke tekuće linije u jednom ili dva pojasa (T.III,2;T.VIII,2) postoje i na lokalitetu Lánycsók, gdje je vrat ornamentiran i s više od tri vodoravno tekuće linije¹⁴. Mrežasti tip ukrasa apliciran na loncima (T.VI,1-3;T.IV,1,3,5) u donekle sličnoj izvedbi i formi sporadično je prisutan u Balatongyöröku, ali i u ljubljanskoj kulturi¹⁵. Dobre analogije za način ukrašavanja vrata kratkim okomitim linijama i snopovima okomitih linija u pojasevima (T.VI,6;T.VIII,4,5) mogu se naći u ljubljanskoj kulturi¹⁶. Za motiv duguljastih uboda u više horizontalnih nizova (T.VII,1-4) postoje približne opće analogije u Balatongyöröku, gdje se slični ali veći ubodi pojavljuju u kombinaciji s vodoravno tekućim linijama¹⁷.

Srodnosti u ukrasnim motivima koji su zastupljeni na finoj keramici iskazuju se prije svega kod nizova duguljastih uboda na vratu (T.IX,1,2,5;T.X,8), koji se ponešto razlikuju od sličnog tipa ukrasa na gruboj keramici¹⁸. Motiv vodoravno tekućih sitnih točkastih uboda (T.IX,3,4,6;T.X,2) u gotovo istom obliku javlja se u Balatongyöröku¹⁹, kao i motiv nizova sitnih zarezata (T.X,9)²⁰. Ukrašavanje koljenasto profilirane ručke s dva međusobno odvojena polja širih, okomito postavljenih zarezata s inkrustacijom (T.X,10), ima približne sličnosti s ukrasom na ručki jedne posude na ovom lokalitetu²¹. Približne analogije postoje i za ukras na ušici amforice (T.X,1), koji u Balatongyöröku dolazi u nešto drugačijoj koncepciji²². Motiv trostrukih cik-cak redova na trakastoj ručki vrča (T.X,4) ima približne analogije s načinom ukrašavanja ručki u Balatongyöröku, gdje je ovaj motiv izveden urezanim linijama²³. Dobre analogije mogu se naći i za keramičke pršljenove (T.IV,12) koji se u gotovo istom obliku pojavljuju na ovom lokalitetu²⁴.

Keramički materijal s lokaliteta Radinac prema analizi njegovih karakteristika pokazuje niz podudarnosti s nalazima iz Balatongyöröka i nekropole Dunaujváros koji pripadaju Kisapostag-kulturi²⁵. Ukrasni motivi, međutim, nisu potpuno identični s oblicima ukrašavanja posuda Kisapostag-kulture, već postoje manja odstupanja u primijenjenoj tehnici izvedbe pojedinih motiva, npr. kod ukrašavanja snopovima okomitih ili radijalnih linija, mrežastih ukrasa i duguljastih uboda u nizovima. Razlike se ogledaju i u nešto drugačije koncipiranom motivu snopova ukrštenih linija i mrežastih ukrasa, a posebno su izražene kod ukrašavanja trbušnog i donjeg dijela posuda vodoravnim linijama u parovima ili grupama linija i dvostrukim paralelnim linijama, te kod ukrašavanja vrata kratkim okomitim linijama, ili snopovima okomitih linija u pojasevima. Usprkos ovim razlikama pretežni dio keramike pokazuje najviše srodnosti s Kisapostag-kulturom, a u posve malom opsegu i s ljubljanskom kulturom, prije svega kod mrežastih motiva i ukrašavanju vrata kratkim okomitim linijama, ili snopovima linija u pojasevima.

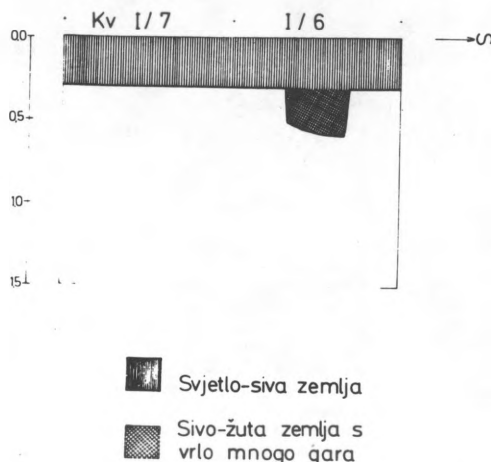
Odstupanja u tehnici izvedbe i koncepciji nekih ukrasnih motiva od keramike Kisapostag-kulture mogu se zasad objasniti lokalnim osobinama čazmanskih nalaza, što bi eventualno moglo omogućiti izdvajanje posebnog tipa Kisapostag-kulture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

U širem smislu materijal čazmanskog tipa pripada horizontu ranog bronzanog doba. Prisustvo metličastog ukrašavanja, paralelno tekućih linija, vrlo sporadična pojava inkrustiranja i odsustvo tzv. Wickelschnur-ukrasa s inkrustacijom, tipičnih za razvijenu Kisapostag-kulturu, u odnosu na situaciju na Balatongyöröku upućuje na zaključak da čazmanski materijal treba datirati u ranu fazu već formirane Kisapostag-kulture²⁶. To, međutim, ne znači da nalazi pripadaju najranijoj fazi, odnosno samom početku egzistencije Kisapostag-kulture. U kronološkom pogledu mogu se datirati u kraj Reinecke Brz. A-1 i eventualno u početak A-2 stupnja. S obzirom na to da među nalazima iz Čazme nema karakterističnih licenških nalaza, očigledno je da su stariji od licenske keramike²⁷. U kulturnom smislu materijal pripada razdoblju između vinkovačke i licenske kulture²⁸.

Keramika ovog tipa predstavlja izuzetnu i vrlo rijetku pojavu na tlu sjeverozapadne Hrvatske. Nedavno je Z. Marković upozorio da su neki keramički nalazi iz spilje Vindije srodniji Kisapostag-kulturi nego licenškoj keramici²⁹, a prema istom autoru čazmanskom materijalu mogla bi pripadati i jedna posudica nađena kod Podravske Sesveta³⁰. Lokalitet Radinac u Čazmi zasad predstavlja jedino nalazište u sjeverozapadnoj Hrvatskoj na kojem se nalazi srodni Kisapostag-kulturi pojavljuju u jasnim stratigrafskim okolnostima, odnosno u kulturnom sloju naselja.

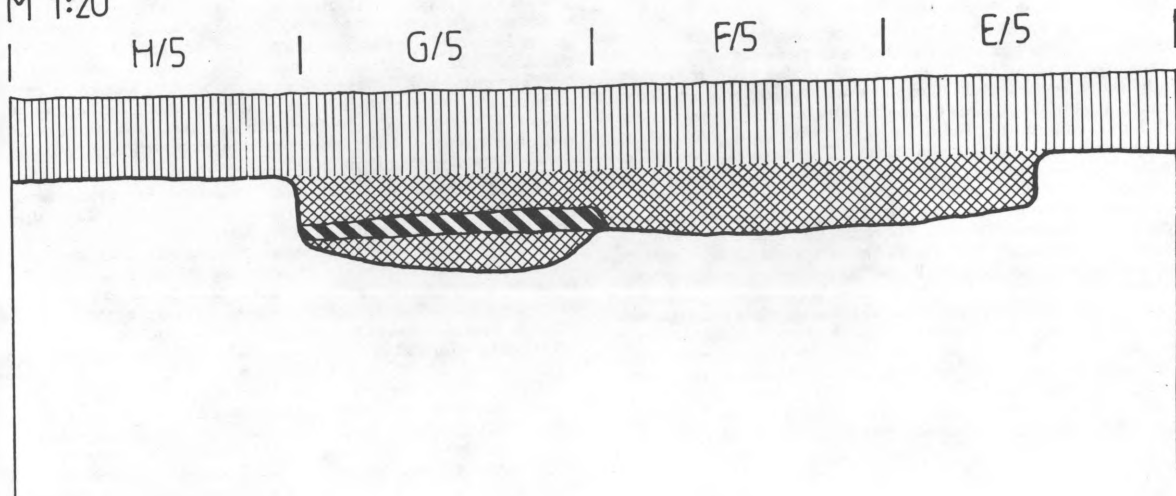
U sadašnjoj fazi istraživanja ovog nalazišta ne može se reći nešto određeno o odnosu Kisapostag i ljubljanske kulture zbog malog opsega istražene površine i relativno malog broja nalaza koji pokazuju srodnosti s ljubljanskom kulturom. One se manifestiraju, kako je ranije naglašeno, u mrežastim motivima, kod ukrašavanja vrata kratkim okomitim linijama ili snopovima linija u pojasevima i motivu okomitih ili radijalnih snopova linija. Sličnosti u načinu ukrašavanja mogu se zasad objasniti barem djelomično istovremenom egzistencijom Kisapostag i

M 1:20 Vertikalni profil jame III
SONDA F (zapadni profil)

PROFIL II (vertikalni presjek dvojne jame I-SZ-JI)

M 1:20

Svijetlosiva zemlja (humus)

Sivožuta zemlja s mnogo gara

Tamnija sivožuta zemlja s mnogo gara
(paljevinski sloj)

kasne ljubljanske kulture, a također i mogućim direktnim prostornim i kulturnim kontaktom između ovih kultura. Budući da na teritoriju sjeverozapadne Hrvatske još uvijek nije otkriven niti jedan lokalitet ljubljanske kulture, zasad se ne može govoriti o utjecaju te kulture na pojavu navedenih ukrasa u materijalu iz Čazme.

U novije vrijeme Z. Marković je, nasuprot mišljenjima drugih autora koji su porijeklo licenske keramike isključivo tražili u ljubljanskoj kulturi, postavio tezu da je u nastanku licenske keramike znatno veću ulogu od ljubljanske kulture imala Kisapostag-kultura, koja je vremenski i prostorno mogla biti istovremeno s licenskom keramikom³¹. U razjašnjavanju geneze licenske keramike pored nalaza iz Čazme važnu ulogu ima i lokalitet Piškornica kod Koprivničkog Ivanca, na kojem je ustanovljeno zajedničko egzistiranje licenske i sjeverne panonske inkrustirane keramike³². U keramičkom materijalu iz Čazme koji je vrlo srodan Kisapostag-kulturi također su zastupljene amfore s višim vratom, po obliku i načinu ukrašavanja slične primjercima iz Balatongyöröka (T.I,1,5), kasnije u sličnoj formi zastupljene i u licenskoj keramici. Slijedeći oblik koji se u sličnoj formi javlja na Balatongyöröku i Dunaújvarosu, a kasnije i u li-

censkoj keramici je vrč bikoničnog oblika s trakastom ukrašenom ručkom (T.X,4)³³. Ukrašavanje vrata posuda horizontalnim nizovima duguljastih uboda (T. IX, 1,2,5; T.X,4,8) također se susreće na ovim nalazištima, a u sličnom obliku pojavljuje se i u licenskoj keramici³⁴. Motiv horizontalno tekućih nizova sitnih okruglih uboda (T.IX,3,4,6; T.X,2) češće dolazi u inventaru oba mađarska lokaliteta, a prisutan je također i u licenskoj keramici³⁵, što se odnosi i za tip ukrašavanja horizontalnim nizovima sitnih zarezata (T.X,9)³⁶. Za ručku koljenaste profilacije s dva okomita reda zarezata ispunjenih inkrustacijom (T.X,10) približne analogije postoje u Balatongyöröku, a u donekle sličnom tipu korišten je u licenskoj keramici, u jednom, dva, ili čak tri reda³⁷.

Pregledom licenskog materijala s lokaliteta Piškornica kod Koprivničkog Ivanca uočio sam dosta sličnosti s materijalom iz Čazme³⁸. Na finoj licenskoj keramici koja djelomično pokazuje istovjetnu fakturu s primjercima iz Čazme (T.IX,1,3,7), dosta često zastupljen je motiv snopova od tri do pet paralelno tekućih linija u većim razmacima, koji se međusobno ukrštaju, a izvedeni su pravilnim uskim urezivanjem. U osnovi identičan način ukrašavanja dosta često je korišten na keramici iz Čazme (T.II,1; T.III,9,10; T.V,2,3,5,6), a razlike se ogledaju samo u drugačijoj

tehnicu izvedbe motiva, u pravilu na gruboj keramici plitkim žljebljenim urezivanjem, i znatno manjem razmaku linija u snopu, odnosno manjem razmaku između snopova. Približne sličnosti postoje i kod ukrašavanja dvostrukim paralelnim tekućim linijama (T.II,9) uz prethodno navedene razlike. Direktno analogije postoje i za način ukrašavanja ruba usta posuda dvostrukim bradavičastim aplikacijama (T.IV,11).

Nalazi iz Čazme u nekim oblicima posuda i naročito nekim vrstama ukrasa pokazuju više dodirnih elemenata s licenskom keramikom. Nasuprot tome, prisustvo malog broja nalaza sličnih ljubljanskoj kulturi u ovom slučaju neće imati nikakvog značaja u smislu utjecaja ove kulture na formiranje nekih licenskih ukrasnih motiva. Jedini tip ukrasa sličan ljubljanskoj keramici koji bi mogao prema nalazima iz Čazme utjecati na oblikovanje licenskih ukrasnih motiva zastupljenih u Piškornici su snopovi okomitih ili radijalnih linija u pojasevima. Ovaj ukrasni element po koncepciji i načinu izvedbe mnogo je više zastupljen u Kisapostag-kulturi, a s obzirom na potpuno odsustvo lokaliteta ljubljanske kulture na tlu sjeverozapadne Hrvatske, očigledno je da ga licenska keramika preuzima od Kisapostag-kulture. Sudeći po materijalu iz Čazme to se odnosi i na motive sitnih uboda ili zarezova u vodoravno tekućim nizovima i duguljaste ubode u horizontalnim nizovima, koji predstavljaju uobičajen tip ukrašavanja u Kisapostag-kulturi. S obzirom na čazmanske nalaze, teza Z. Markovića o supratnoj ulozi Kisapostag-kulture u genezi licenske keramike čini se potpuno prihvatljivom, te će se stavovi drugih autora o porijeklu licenske keramike isključivo u ljubljanskoj kulturi morati revidirati.

ZAKLJUČAK

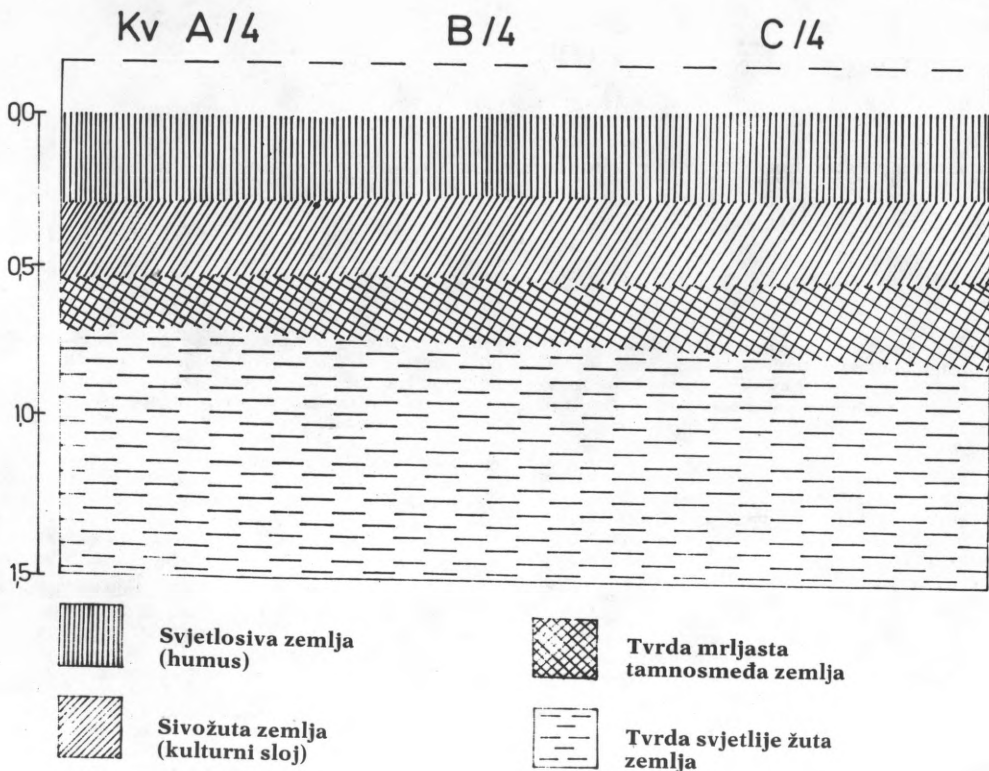
Obje kampanje pokusnih iskapanja na lokalitetu Rađinac u Čazmi rezultirale su otkrićem jednoslojnog naselja iz perioda ranog brončanog doba, na kojem je ustanovljen keramički materijal vrlo srodan Kisapostag-kulturi. Važnost ovog otkrića je višestruka, a prije svega ogleda se u činjenici da se keramički materijal tog tipa po prvi puta pojavljuje na području sjeverozapadne Hrvatske u pouzdano utvrđenim stratigrafskim okolnostima, odnosno u stambenom horizontu naselja. Nadalje, keramički inventar koji je nesumnjivo naseobinskog karaktera, pripada razdoblju između vinkovačke kulture i licenske keramike od koje je nešto stariji, i na taj način ispunjava ovo vremensko razdoblje koje je u kulturnom pogledu za područje sjeverozapadne Hrvatske dosad bilo potpuna nepoznanica.

Otkriće nalaza ove fizionomije doprinijelo je razrješavanju geneze licenske keramike, potvrdivši tezu Z. Markovića o supratnoj ulozi Kisapostag-kulture u nastanku licenske keramike. S druge strane, karakter nalaza pokazuje da se u genezi licenske keramike, barem što se tiče ovog nalazišta, ne može računati s udjelom ljubljanske kulture, budući da se primjerici slični ovoj kulturi javljaju vrlo rijetko, te mogu biti i rezultat utjecaja Kisapostag-kulture na njezino matično područje rasprostiranja, odnosno opća pojava u načinu ukrašavanja posuda u vrijeme ranog brončanog doba.

Opća slika materijala koji se, kako je već više puta naglašeno, ne može pripisati izvornoj Kisapostag-kulturi, već je s njom samo srodan, indicira mogućnost izdvajanja posebnog tipa Kisapostag-kulture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. S obzirom na tu mogućnost i ulogu u genezi licenske keramike, nalazište u Čazmi ne može biti izolirana pojava u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, pa na tom prostoru u budućnosti treba očekivati otkriće i drugih lokaliteta s materijalom srodnim ili identičnim s Kisapostag kulturom.

M 1 : 20

SONDA A (južni profil)

KRATICE

AH – Archaeologia Hungarica s.n.II, Akademiai Kiado, Budapest
 AR – Alba Regia, Annales Musei Stephani Regis, Szekesfehervar
 AV – Arheološki vestnik
 GGMV – Godišnjak Gradskog muzeja Varaždina
 JPME – Janus Pannonius muzeum evkőnye, Pecs
 P. i J. Korošec – Najdbe s kolišćarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem Barju, Ljubljana 1969.
 MV – Muzejski vjesnik – Glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske
 PJ – Pralstorija jugoslavenskih zemalja, Sarajevo 1979.
 PZK – Podravski zbornik, Koprivnica
 VMMK – Veszprem megyei muzeumok közleményei, Veszprem
 Vukovar 1981 – Znanstveni skup Hrvatskog arheološkog društva, Vukovar 1981.

BILJEŠKE

1. Rekognosciranje je ustanovljeno da se površinski nalazi javljaju na središnjem dijelu platoa, kao i južnoj i sjevernoj padini uzvišenja. U mjesecu lipnju 1983. godine RO INA-NAFTAFLIN iz Zagreba izvela je iskop kanala rovokopačem za magistralni plinovod. Trasa kanala presjecala je sjeverozapadni pošumljeni dio i sjevernu padinu uzvišenja (sl. 1 desno). U profilu kanala uočen je sloj tamnosive zemlje debljine oko 25 cm, koji se isprekidano pružao u dužini od približno 70 metara, a u iskopu tla sakupljeni su fragmenti posuda, po fakturi i načinu ukrašavanja istovjetni s nalazima prikupljenim na središnjem i južnom dijelu uzvišenja.
2. U iskapanjima su pored autora koji je rukovodio radovima, sudjelovali kraće vrijeme i Zorko Marković, kustos-arheolog Muzeja grada Koprivnice i Anđelka Fortuna, studentica arheologije iz Milaševca (općina Cazma). Na ovom mjestu izražavam im zahvalnost na uspješnoj suradnji, kao i Stajduhar Franji, koji je bez naknade omogućio istraživanja. Pomoćni radnici bili su učenici Ivica i Josip Stjepanović i Zeljko Cetin iz Bosiljeva (općina Cazma). U radovima je povremeno sudjelovao i Franjo Živković, domar Zavičajnog muzeja Cazma.
3. Radovima je rukovodio autor, a pomoćni radnici bili su Ivan Hemen i Valent Božić iz Čazme.
4. I. Torma, VMMK 11, T. na str. 33/1,2,4; T. na str. 27/4.
5. I. Torma, o.c., T. na str. 35/3,4,6,9.
6. I. Torma, o.c., na str. 19/6,20.
7. I. Torma, o.c., T. na str. 25/17, T. na str. 37/15,17.
8. I. Torma, o.c., T. na str. 37/4; I. Szathmari, AR XX, Szekesfehervar 1983, T. I,1; T. III,11.
9. I. Torma, o.c., T. na str. 19/19; T. na str. 33/1; T. na str. 35/4,10; T. na str. 29/13; T. na str. 35/9.
10. I. Torma, o.c., T. na str. 29/14; T. na str. 35/2,3,7; I. Szathmari, o.c., sl. 48/4; sl. 46/17.
11. I. Szathmari, o.c., sl. 50/1,8; sl. 54/10; sl. 56/1; I. Torma, o.c., T. na str. 19/6,20; T. na str. 25/18; T. na str. 33/2,3,6.
12. I. Torma, o.c., T. na str. 19/6,20; T. na str. 23/32,36; T. na str. 25/18; I. Szathmari, o.c., sl. 51/24; sl. 55/1,15; sl. 57/1; T. IX,10; T. XI,1; P. i J. Korošec, Ljubljana 1969, T. 52/4; T. 67/7.
13. I. Torma, o.c., T. na str. 25/7; T. na str. 33/2; I. Szathmari, o.c., T. IX,11; T. XI,6,7.
14. I. Ecsedy, JPME XXII. (1977), Pecs 1978, T. VI,8,10, naročito br. 12.
15. I. Torma, o.c., T. na str. 27/17; T. na str. 35/6; P. i J. Korošec, o.c., T. 67/6,8.
16. P. i J. Korošec, o.c., T. 65/8; T. 52/10.
17. I. Torma, o.c., T. na str. 19/7; T. na str. 29/22.
18. I. Torma, o.c., T. na str. 27/9; T. na str. 37/14; približne analogije: I. Szathmari, o.c., T. I,11; T. V,3.
19. I. Torma, o.c., T. na str. 33/5; T. na str. 37/3,5,12,16.
20. I. Torma, o.c., T. na str. 23/4; T. na str. 27/5,7,8,12,14.
21. I. Torma, o.c., T. na str. 29/18; I. Bóna, AH s.n.II, Budapest 1975, T.V, 4.
22. I. Torma, o.c., T. na str. 25/9.
23. I. Torma, o.c., T. na str. 25/3.
24. I. Torma, o.c., T. na str. 21/23.
25. Dne 20. travnja 1984. godine Z. Benkovski-Pivovarov iz Arheološkog Instituta Austrijske akademije znanosti u Beču i Z. Marković, arheolog Muzeja grada Koprivnice, posjetili su Zavičajni muzej u Cazmi i tom prilikom pregledali cjelokupni keramički materijal s prošlogodišnjih iskapanja u Cazmi. Na ovom mjestu Z. Markoviću zahvaljujem na ukazanoj pomoći kod obrade materijala i korisnim sugestijama kod pisanja ovog rada.
26. I. Torma, o.c., str. 36.
27. Z. Marković, MV 7, Čakovec 1984, str. 52.
28. Z. Marković, o.c., str. 53.
29. Z. Marković, PZK 1982, str. 247.
30. Z. Marković, MV 7, 1984, str. 53.
31. Z. Marković, Vukovar 1981, str. 23; isti, PZK 1982, str. 247.
32. Z. Marković, PZK 1981, str. 196 i dalje.
33. M. Šimek, GGMV 1975, T.I,2.
34. K. Vinski-Gasparini, PJ IV, T.LXX,14; N. Majnarić-Pandžić, Arheološki vestnik 27, 1977, T. 5/3,6,8, T. 6/1; T. 7/4; Z. Marković, Vukovar 1981, sl. 5/6.
35. M. Šimek, o.c., T. I,2; T. II,13; K. Vinski-Gasparini, o.c., T.LXX,3,15.
36. M. Šimek, o.c., T. III,7; K. Vinski-Gasparini, o.c., T.LXX,15.
37. N. Majnarić-Pandžić, Arheološki vestnik 27, 1977; T. I,2; T. II,6; T. III,1,2; T. IV,1,5; T. V,4; T. VI,3.
38. Z. Markoviću zahvaljujem na mogućnosti uvida u materijal s lokaliteta Piškornica.

Die vorgeschichtliche Fundstelle Radjinac befindet sich auf dem hügeligen Plateau, dass sich etwa 800 M von der Luiflinie vom Zentrum von Čazma ist (Bild 1). Sie wurde während der Rekonosozierung, die der Autor auf dem breitem Gebiet von Čazma am Anfang Mai 1980 durchführte, entdeckt. Der Ort Čazma befindet sich 38 Km östlich von Zagreb, 24 Km von Bjelovar (südwestlich), und 94 Km südwestlich von Koprivnica.

Das Heimatmuseum in Čazma führte im Auftrag des Autors dieser Arbeit im J. 1983 2 kleinere Probegrabungen. Auf der ersten Probegrabung wurde 2 Sonden (A,C) auf der Fläche von 24 M², und auf der zweiten B,D,E auf der Fläche von 54,5 M² untersucht (Plan I). In allen diesen untersuchten Sonden wurde kulturelles Stratum unmittelbar unter der Humusschicht in der Tiefe von 28-60 cm festgestellt, und Lehmschicht schon auf 85 (90) cm (Profil I). Durch die Ausgrabungen wurden 3 seichte Gruben, die im kulturellem Stratum eingegraben waren, entdeckt und mit graugelben Böden mit viel Russ ausgefüllt (Plan I): doppelte nierenförmige Grube (I a-b) mit Fussböden in verschiedenen Tiefen (Profil II und Bild 2), eine eiförmige Grube (II) und eine runde Grube (III) mit unebenen Böden (Profil III und Bild 3). Die Gruben I a-b und II dienten wahrscheinlich zur Verichtung der alltäglichen Arbeiten, während die Grube III wahrscheinlich eine Feuerstelle darstellt.

Keramisches Material wurde nur in Gruben I-a und II in grosser Anzahl entdeckt, aber der vorwiegende Teil der keramischen Funde wurde in Kulturschicht, mit besonderer Dichte in Sonde C, entdeckt. Nach stratigraphischen Angaben handelt es sich um einschichtige Siedlung der kurzfristigen Verwendung, deren Wohnhorizont in einem Brand vernichtet wurde.

Grobe Keramik wurde in folgenden Formen vorgestellt: Amphoren (T.I/1,54, T.VII/1, T.VIII/8,14), Töpfe (T.II/1, T.III/1, T.IV/8, T.V/3,4, T.VI/1, T.VII/5, T.VIII/6,13),⁵ Töpfchen (T.VI/5, T.VIII/7),⁷ Schüsseln (T.IV/10,11),⁶ Es gibt folgende Arten der Verzierung der groben Keramik: 1. Die Nachahmung der besenförmigen Durchziehung der Oberflächen der Gefässe unter dem Hals in der Variante der parallelen, fließenden, schrägen, manchmal gekreuzten Linien (T.I/1-3,5, T.V/4);¹⁰ 2. Horizontale oder schräge Doppellinien in Paaren oder in Gruppen (T.II/5,6,8,9, T.III/7, T.IV/7) mit ähnlich verziertem Hals der Gefässe (T.III/4-7); 3. Untereinander gekreuzte Bündel von 2-4 Linien in diagonalen oder waagerechter Lage (T.II/1, T.III/1,8-10, T.IV/8, T.V/2,3).¹¹ Der Hals wird mit 5 horizontal verlaufenden Linien, (T.III/1,3), oder mit drei bis vier horizontalen Linien in ein oder zwei Bündeln (T.VIII/2, T.II/1, T.III/2) verziert, die in regelmäßigen Abständen mit je 2 bis 3 kurzen, senkrechten Linien durchgeschnitten werden (T.II/1). Kurze, senkrechte Einschnitte am Hals kommen auch in der Variante ohne waagerechte Linien (T.I/5, T.VI/6);¹⁶ 4. Bündel von 3 bis 4 radial oder senkrecht gelegten Linien (T.IV/2,4,6,9, T.V/5,6);¹² 5. Netzmotiv, das von dünnen oder dichteren Bündeln der doppelten oder sogar vierfach gekreuzten Linien (T.I/4, T.IV/1,3, T.VI/1-3)¹⁵ geformt wird; 6. Bündel von 3-4 senkrechten Linien in Zonen (T.VIII/4,5),¹⁸ bzw. Bündel von 3-4 schrägen Linien (T.VIII/3,9), hauptsächlich am Hals der Gefässe appliziert; 7. Horizontal verlaufende, längliche Einstiche am Hals der Gefässe (T.VII/1-4);¹⁷ 8. Plastische Verzierung mit zweifachen warzförmigen Applikationen am Rande der Mündung der Gefässe (T.IV/11).

Feine Keramik wird in folgenden Formen vertreten: Amphoren (T.IX/7, T.X/3,7),⁴ kleine Amphoren (T.IX/2,4, T.X/1,9),⁴ Krüge (T.X/4,10),⁸ Töpfe (T.IX/1,5), Töpfchen (T.IX/6). Die Verzierung der feinen Keramik wird hauptsächlich am Hals und Henkeln der Gefässe auf folgende Arten durchgeführt: 1. Horizontal fließende Reihen der länglichen Einstiche (T.IX/1,2,5, T.X/4,8);¹⁸ Horizontal fließende Reihen der winzigen punktförmige Einstiche (T.IX/3,4,6, T.X/2);¹⁹ 3. Horizontale Reihen der winzigen Einschnitte (T.X/9);²⁰ 4. Radiale Reihen der länglichen Einstiche unter dem Rand der Mündung (T.X/5). Die Henkel der Gefässe werden mit 2 Reihen senkrecht gestellten breiteren Einschnitte, die mit der Inkrustierung ausgefüllt sind, verziert (T.X/1),²² dann mit zweifacher Reihe der winzigen, punktförmigen Längseinstiche (T.X/4),²³ senkrecht gestellten plastischen Rippen (T.X/3) und dreifachen Zick-Zack Linien mit länglichen Einstichen (T.X/4)²³ verziert.

Was die übrigen Befunde betrifft, wurden einige Mikrolithe und Fragmente der keramischen Wirbel runder Form mit profilierter Öffnung im Mittelteil gefunden (T.IV/12).²⁴

Keramisches Material ist nach den Gefässeformen und besonders der Art der Verzierung der Kisapostag-Kultur verwandt, obwohl es nicht als Original-Typ dieser Kultur behandelt werden kann. Die Unterschiede werden in etwas anderer Technik der Ausführung der einzelnen Verzierungsarten geäußert, z.B. bei der Verzierung mit den Bündeln der senkrechten und radialen Linien, netzartigen Moti-

ven und länglichen Einstichen in horizontalen Reihen. Die Abweichung vom Originalmaterial der Kisapostag-Kultur ist auch in teilweise anders konzipierten Motiv der Bündel der gekreuzten Linien und netzartigen Verzierungen sichtbar.

Die Unterschiede kommen besonders zum Ausdruck bei der Verzierung der Bauch- und Unterteile der Gefässe mit den waagerechten Linien in Paaren oder Gruppen der Linien, sowie auch bei der Verzierung des Halses mit den kurzen, senkrechten Linien, oder mit den Bündeln der senkrechten Linien an Büchsen.

Bei einer kleinen Anzahl der Befunde besteht eine Ähnlichkeit mit Keramik der Ljubljana-Kultur, vor allem bei Netzmotiven (T.N/5; T.VI/1), bei der Verzierung des Halses mit kurzen senkrechten Linien (T.VI/6) oder mit Bündeln der senkrechten Linien auf den Büchsen (T.VIII/4,5), auch teilweise bei Motiven der Bündeln der senkrechten oder radial gelegten Linien (T.V/5). Die Abweichungen von der Original-Kisapostag-Kultur können als lokale Merkmale des Čazma-Materials erklärt werden, was eine Absonderung eines Untertyps der Kisapostag-Kultur in NW Kroatien ermöglichen würde. Keramisches Material gehört zur frühen Phase schon geformter Kisapostag-Kultur, obwohl auch nicht in ihrem Begin und kann als Ende der Reinecke Br A-1 und eventuell A-2 Stufe datiert werden.

Dieses Material steht zwischen Vinkovci-Kultur und Litzenkeramik, von der er alter ist, so dass es diesen bisher unbekanntem Zeitabschnitt in NW Kroatien vervollständigt.

Die Bedeutung dieser Befunde offenbart ist in Tatsache, dass sie auf dem Gebiet des NWK in sicher festgestellten stratigraphischen Bedingungen, d.h. im Wohnhorizont der Siedlung, was nicht für manche andere Funde, die verwandt der Kisapostag-Kultur sind als der Litzenkeramik ist, gesagt werden kann. Ihre Rolle kommt auch in der Lösung der Entwicklung der Litzenkeramik zum Ausdruck. Im Vergleich mit der These von Z. Marković über substrale Rolle der Kisapostag-Kultur in der Genese der Litzenformen und Ornamente. Bei Keramikmaterial der Fundstelle Radjinac befinden sich manche Gefässentypen, die für Kisapostag-Kultur charakteristisch sind und später auch bei Litzenkeramik zum Vorschein kommen: Amphoren mit höheren Hals (T.I/1,5), Krüge mit milder bikonischer Form und bandförmig verzierten Henkeln (T.X/4)³³. Ausserdem sind auch einzelne Typen der Schmuckmotiven, die in der Kisapostag-Kultur erscheinen, vertreten, die auch ähnlicher Form vorkommen: die Verzierung des Halses der Gefässe mit horizontalen Reihen der länglichen Einstiche (T.IX/1,2,5, T.X/4,8)³⁴, mit waagrecht verlaufenden winzigen punktuellen Einstichen (T.IX/3,4,6, T.X/2), bzw. mit winzigen Einschnitten (T.X/9)³⁶, dazu das Motiv der 2 Reihen der breiteren senkrechten Einschnitte mit der Inkrustierung am Henkel mit knieförmiger Profilierung (T.X/10)³⁷.

Durch die Einsicht ins Litzenkeramik von der Lokalität Piškornica bei Koprivnički Ivanec (bei Koprivnica) gibt es ziemlich Ähnlichkeit mit den Befunden aus Čazma. Bei feiner Litzenkeramik in Piškornica kommt sehr oft das Motiv der Bündel von 3 bis 5 parallel verlaufenden Linien in grösseren Abständen, die sich untereinander kreuzen, zum Vorschein und sie werden durch regelmässiges sames Einscheiden ausgeführt. Diese Art der Verzierung ist auch bei Čazma-Keramik vertreten (T.II/1, T.III/9,10, T.IV/8, T.V/2,3,5,6), doch die Unterschiede sind in einer anderen Technik der Ausführung der Motive sichtbar (auf grober Keramik mit seichten rinnenförmigen Einschnitten) und in kleineren Abständen zwischen den Bündeln der Linien. Etwas weniger Ähnlichkeit zeigt sich auch im Motiv der zweifach parallel verlaufenden Linien (T.II/9) neben schon erwähnter Unterschiede. Gute Analogien bestehen bei der Verzierung der warzförmigen Applikationen neben der Mündung der Gefässe (T.IV/11).

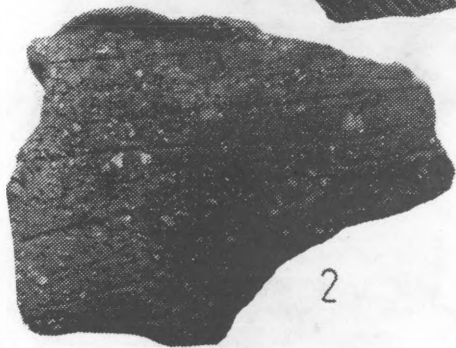
Eine kleinere Anzahl der Befunde, die Ähnlichkeit mit Ljubljana-Keramik aufweist, hatte keinen Einfluss auf die Formung mancher Litzenkeramik-Motiven, weil ihre Schmuckmotive öfter in Kisapostag-Kultur vorkommen und wegen des Mangels an Lokalitäten der Ljubljana-Kultur in NWK ist so offenbar, dass sie die Litzenkeramik von der Kisapostag-Kultur übernimmt. Hinsichtlich der Befunde aus Čazma gilt dieses besonders für Motive der länglichen und winzig punkthaften Reihen, sowie der Reihen der kleinen Einschnitte. Daher kann die Anwesenheit der Ljubljana-Keramik ähnlicher Befunde als Resultat der Einflüsse der Kisapostag-Kultur auf das Grundgebiet der Verbreitung der Ljubljana-Kultur bzw. als allgemeine Erscheinung in der Art der Gefässeverzierung in der frühen Bronzezeit, erklärt werden.

Hinsichtlich der Čazma-Funde scheint die These von Z. Marković über substrale Rolle der Kisapostag-Kultur in der Genese der Litzenkeramik völlig annehmbar, so dass die Gegenmeinungen anderer Autoren revidiert werden sollten. Von diesen Tatsachen ausgehend ist es sicher, dass die Fundstelle in Čazma keine isolierte Erscheinung in NWK ist, so dass man auch Erschliessung anderer Fundorte mit der Kisapostag-Kultur verwandt oder identischen Befunden erwarten kann.

(Übersetzung: Petar Lacković)

1

2

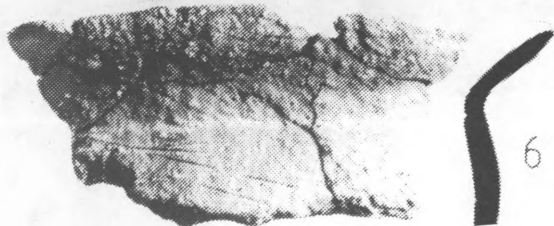
3

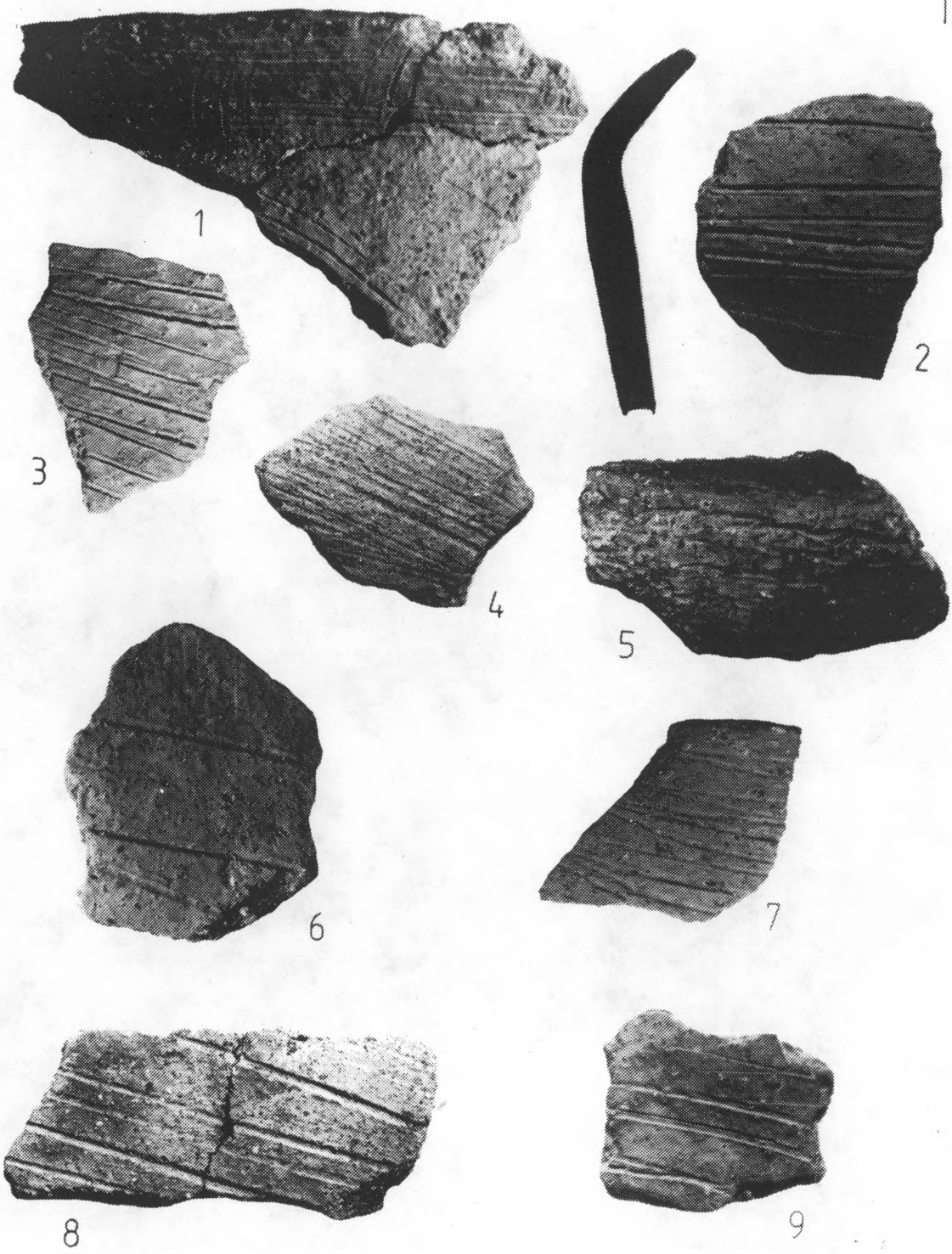
4

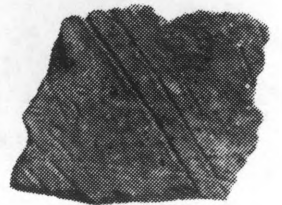
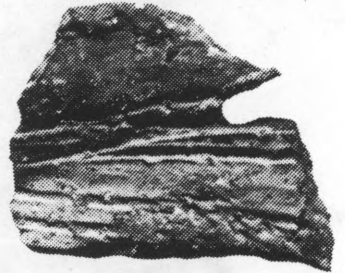
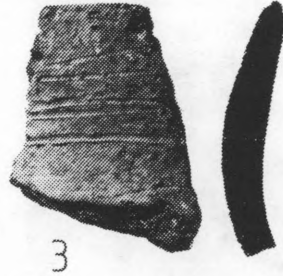

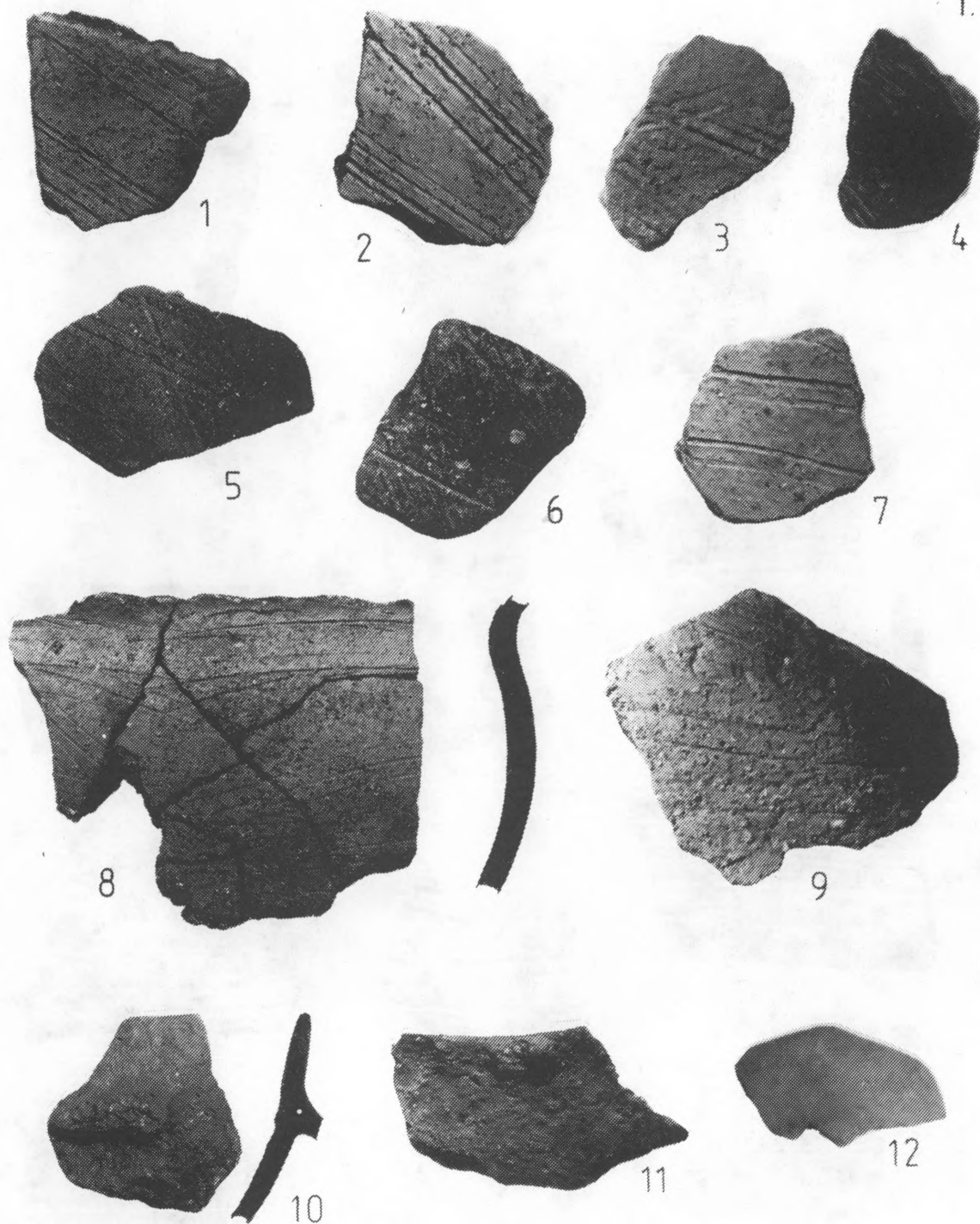
5

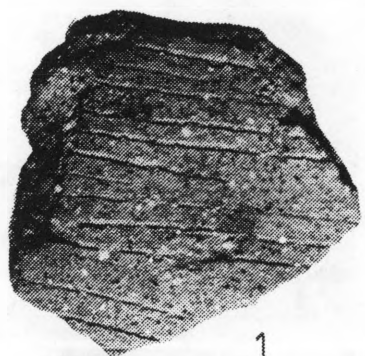

6

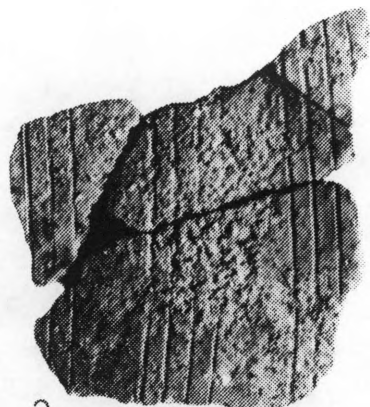

1

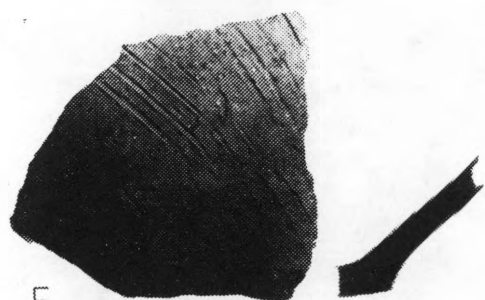
2

3

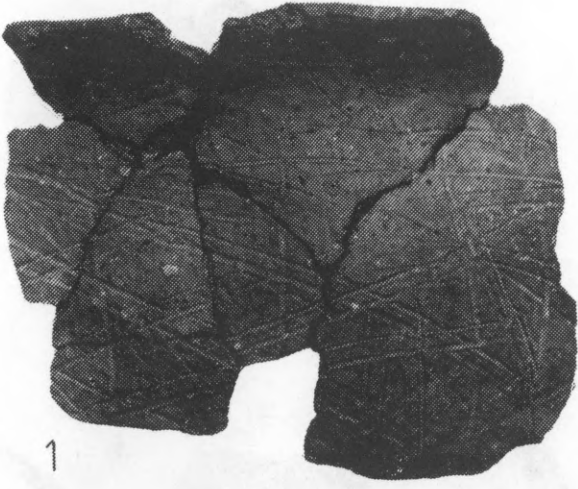
4

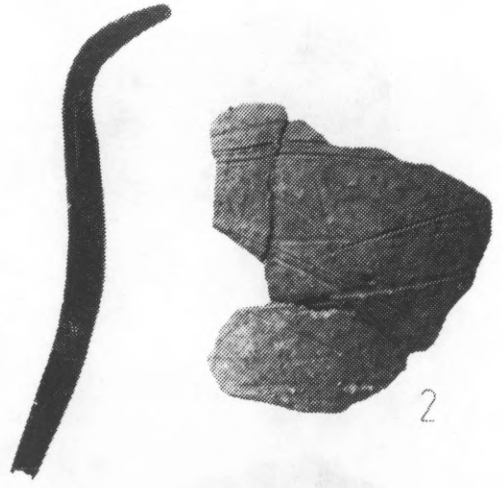
5

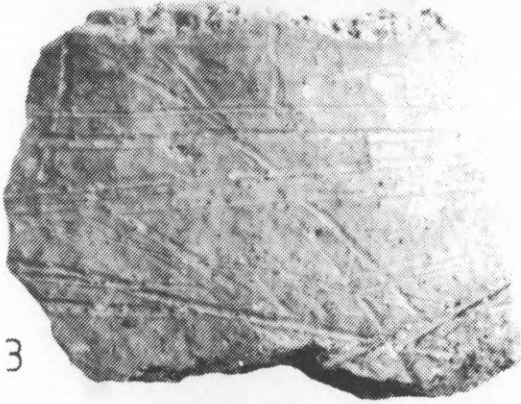
6

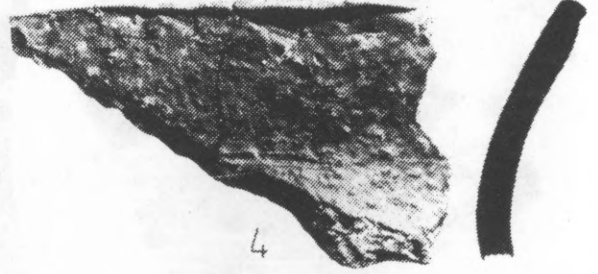
1

2

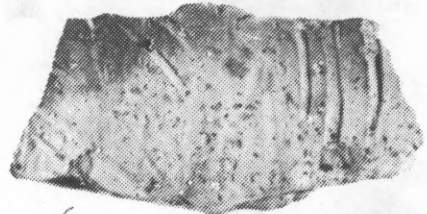
3

4

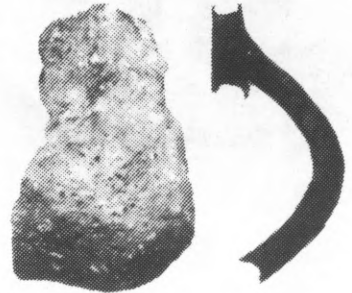
5

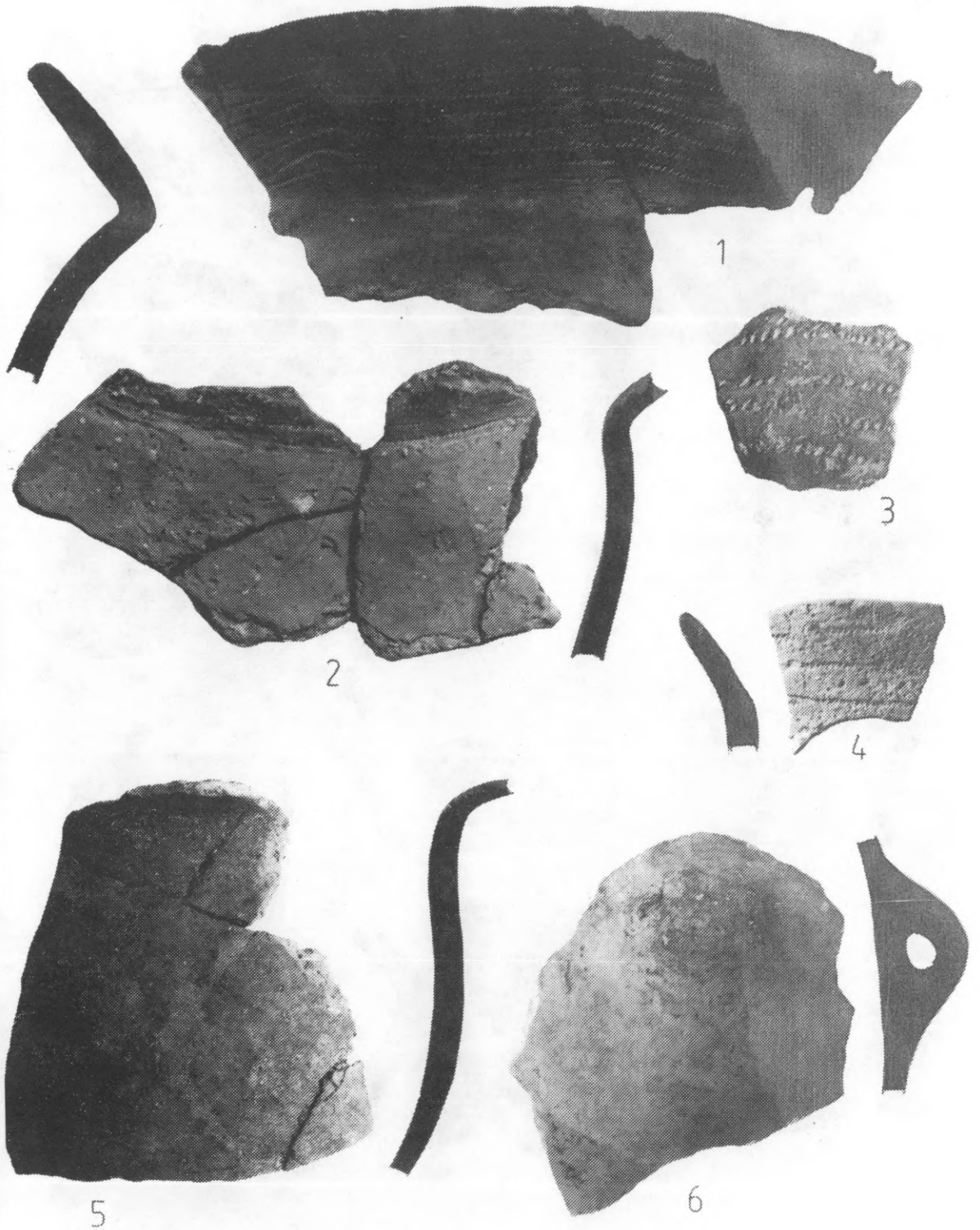
6

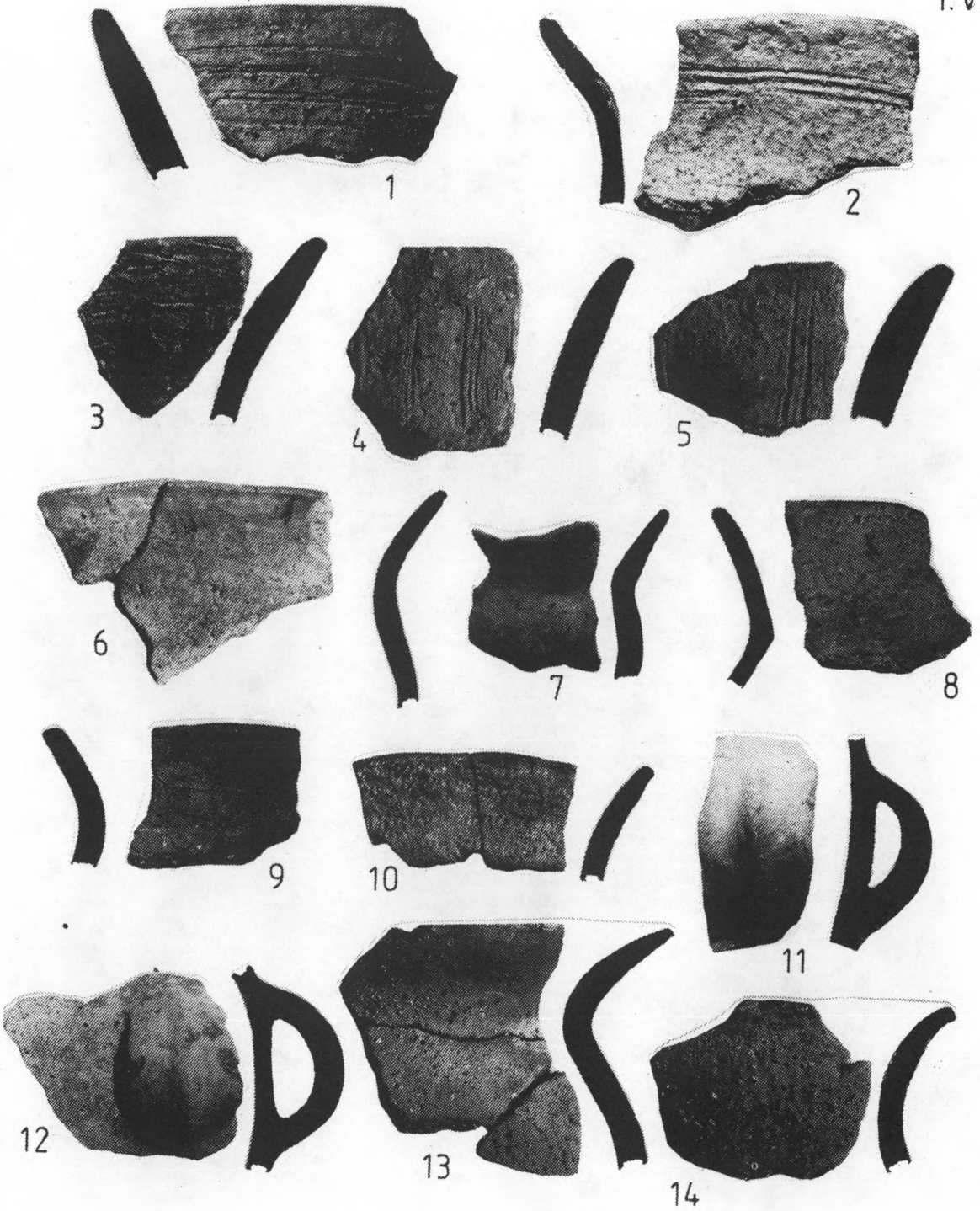

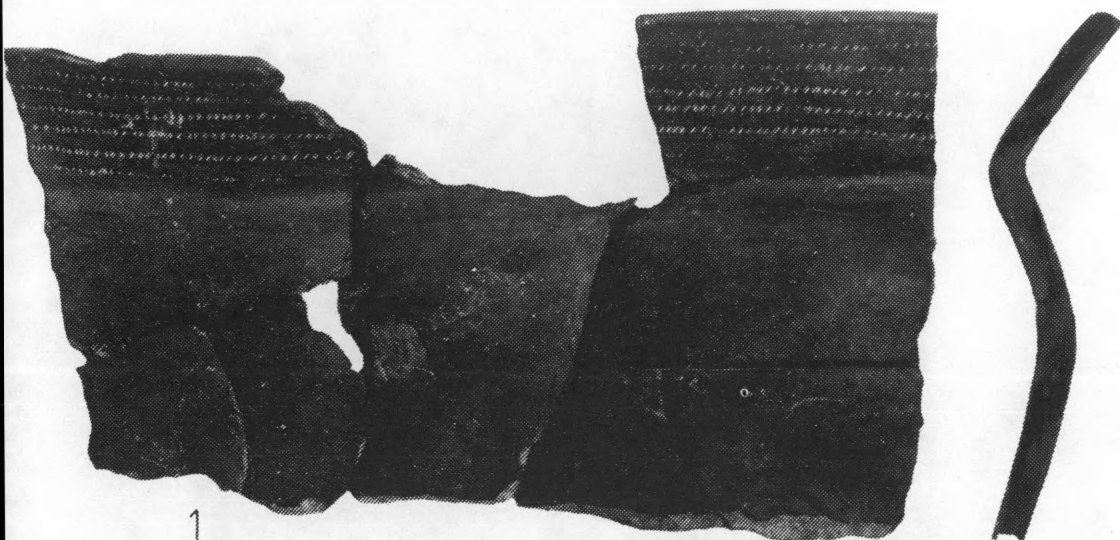
7

8

1

2

3

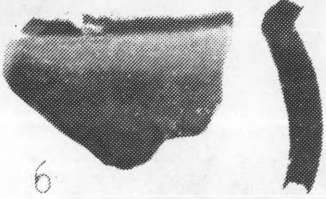
4

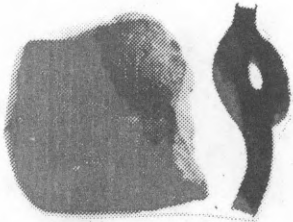
5

7

6

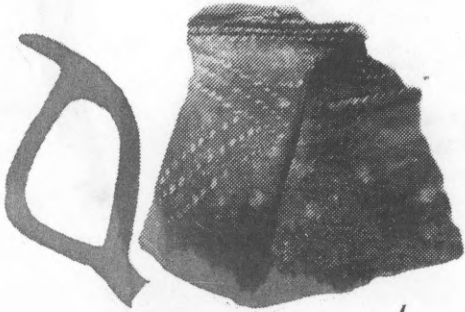
1

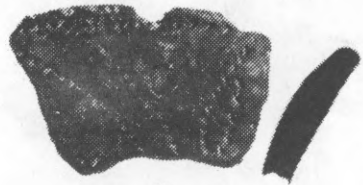
2

3

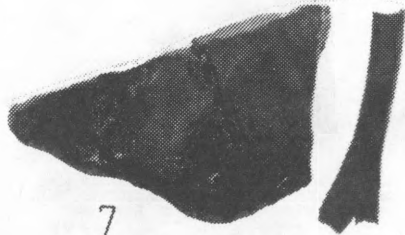
4

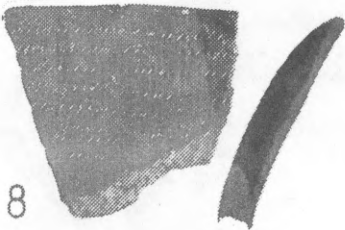
5

6

7

8

9

10